שהתפלל דימה כי תפלתו פעלה וירא הוא לשבת בצער [ועיין רמב"ן להלן י"ט פ"ל]. ומה ששינו את שמה אח"כ, אפשר שאחר המהפכה לא רצו לקרותה בשם בלע משום ששם זה מזכיר את ההפיכה, ודו"ק.

י"ד, ז'. ויכו את כל שדה העמלקי.

פירש"י וז"ל: עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם העתיד עכ"ל. ועיין רמב"ן שכתב וז"ל: והנכון בעיני כי היה בימים הקדמונים אדם נכבד מבני החורי יושב הארץ ומושל על המקום ההוא ושמו עמלק, ואליפז בכור עשו קרא שם בנו על שם האיש ההוא ואולי ממשפחת תמנע אמו היה וכו'. ועיין רמב"ן להלן בפרשת תמר ויהודה [ל"ח פ"ח] שכתב שרוב בני האדם מתאוים לקרוא את שם בניהם על שם קרוביהם, ועיי"ש.

י"ד, י"ג. ויבא הפליט ויגד לאברם העברי.

פירש"י וז"ל: העברי שבא מעבר הנהר עכ"ל. עיין להלן [מ' פט"ו] שביארתי היטב את שורש תיבת "העברי" וכן מדוע נקראו תלמידי אברהם בשם "העברים", ועיי"ש. וע"ע מש"כ בענין זה לעיל בפרשת נח [י' פכ"א].

י"ד, י"ד. וישמע אברם כי נשבה אחיו וירק את חניכיו[19].

הנה אילו היה אברהם שואל שאלה אי חייב לילך להציל את לוט בודאי היו נענה שהוא פטור, דהא אין אדם מחויב להכניס את עצמו בספק סכנה בכדי להציל את חבירו [עמש"כ בענין זה להלן סוף פרשת מסעי], אלא מה שעשה כן אברהם הוא משום שהאבות נקראו "ישרים" [עבודה זרה דף כ"ה ע"א], והיינו שכל הנהגתם היתה לא על פי דיני התורה אלא על פי השכל הישר, כי האלקים עשה את האדם ישר, ועל פי היושר היה מוטל על אברהם להשתדל להציל את לוט וכדביארתי לעיל [י"ג פ"ט] כי אברהם הרגיש את עצמו כאחראי לשלומו של לוט מכיון שהרן אביו מת בכבשן אביו משום שאמר שהוא מאמין באלקי אברהם, ולכן ע"פ היושר, "מענשלירקייט", הוכרח אברהם להריק את חניכיו ולרדוף אחר המלכים. ובאמת כל חיי האבות, שחיו קודם זמן תורה, היו מונהגים על פי היושר, וזהו ביאור מאמר חז"ל [ויק"ר פ"ט א"ג]: דרך ארץ קדמה לתורה, והיינו שהאבות התנהגו על פי דרך ארץ והיושר עוד קודם שניתנה תורה.

ונראה שזהו פשוטו של מקרא להלן סוף פרשת משפטים [כ"ד פי"ב]: ואתנה לך את לוחות האבן התורה והמצוה, דבשלמא מצוה היינו מצוות שנצטוו בהן, אבל מה זה "התורה"[20]. ונראה שהכוונה היא לסיפורי התורה של האבות שנכתבו בתורה קודם המצוות, והיינו שהרי לשון תורה הוא מלשון "הוראה", כלומר מורה דרך, כי סיפורים אלו מורים לאדם איך לחיות אפילו בלי ציווי השי"ת, וכמו שאמר דוד בקינתו על שאול: הלא היא כתובה על ספר הישר, והיינו ספר בראשית וכדאיתא בגמרא [ע"ז שם].

19. נעבד מתוך רשימות תלמידים של דרשה ציבורית שהשמיע רבינו.

20. עיין ברכות [דף ה' ע"א] מה שדרשו חז"ל על זה, ומדברי רבינו בדרשתו משמע שבא לפרש פשוטו של מקרא שלא לפי דרשת חז"ל.

והנה רש"י ריש בראשית הקשה מדוע התחילה התורה מבראשית ברא אלקים היה לו להתחיל מהחדש הזה לכם, ותירץ משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים כו' הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו וכו'. ולכאורה זה רק מיישב מדוע הביאה התורה את סיפורי מעשי בראשית וכו', אבל כל הפרשיות מלך לך עד פרשת בא, עדיין אינו מובן מדוע הוצרכה התורה להאריך בכל זה, ועל זה לכאורה לא תירץ רש"י כלום. אבל לפמש"כ נראה שבאמת על פרשיות אלו לא קשה כלל, דמהסיפורים האלו אנו למדים מה צריכה להיות הנהגת האדם על פי היושר והדרך ארץ, ודבר זה אפשר לתבוע אפילו מהגויים, כי אע"פ שמצוות לא ניתנו להם, אבל אעפ"כ לחיות על פי יושר זה יכול כל אחד אם הוא רק רוצה בזה, ודו"ק[21].

י"ד, י"ד. וירדף עד דן.

פירש"י וז"ל: שם תשש כחו שראה שעתידין בניו להעמיד שם עגל עכ"ל. ויש לתמוה, הא מתחלה היה שם המקום הזה ליש וכדאיתא בספר שופטים [י"ח פכ"ט], או לשם כמש"כ בספר יהושע [י"ט פמ"ז וברש"י שם], וא"כ איך קראו הכתוב דן על שם העתיד, הא בשעת מתן תורה היה שם המקום ליש או לשם. הן אמת דבפרשה אחרונה דספר דברים [ל"ד פ"א] כתוב: ויראהו גו' עד דן ואת כל נפתלי ואת ארץ אפרים ומנשה ואת כל ארץ יהודה וגו', וכל אלו על שם העתיד הם, אבל זה הוא משום שכבר הזכיר חלוקת הארץ לשבטים, וגם בברכתו שבירך לכל שבט קבע כבר חלקו ונחלתו בארץ ישראל, אבל כאן בספר בראשית איך יקראנו על שם העתיד. וראיתי במכילתא [פ' בשלח י"ז פי"ד] שכתוב בזה"ל: עדיין לא באו השבטים לארץ ישראל ומה ת"ל עד דן, אלא שא"ל לאברהם אבינו במקום הזה בניך עתידין לעבוד עבודה זרה וכו' ועיי"ש, אבל בפשוטו [של מקרא שנכתב ששם המקום הוא דן] צריך למצוא פשט אחר.

והנראה לי, דהנה במדרש [בראשית רבה פרשה מ"ג אות ב'] כתוב על הפסוק וירדף עד דן: שם עבודה זרה היא ומכה מלפניה ומאחריה וכו' ועיי"ש. ומבואר לפ"ז ששם המקום ההוא היה דן בשם עבודה זרה ששמה כן, אלא שבזמן מתן תורה היה שמה ליש וכדמצינו בספר שופטים הנ"ל, וא"כ מהראוי היה לכתוב "עד דן היא ליש"[22], ומזה הוציאו [חז"ל] מש"כ רש"י שכאן תשש כחו וכו', ודו"ק.

ואפשר שאח"כ שנקראת "ליש" הוא גם שם העבודה זרה — שהיתה צורת ארי[23] ולפיכך שינו אותה ל"לשם" שהוא שם אבנו [של שבט דן] מאבני האפוד [שמות כ"ח פי"ט ובתרגום ירושלמי שם], אלא שאחרי שהם שרפו את העיר ובנוה מחדש קראוה בשם "דן", אבל לא שמה שהיה לה בשם

21. מסגנון הדרשה כאן נראה שכוונת רבינו לומר שמכיון שזה אפשר לתבוע אפילו מהגויים א"כ זהו כוונת רש"י שכח מעשיו הגיד לעמו וגו', והיינו שהקב"ה יראה לגויים שישראל ראויים לא"י משום שהם מתנהגים בה ביושר אפילו קודם שנצטוו לעשות כן על פי התורה.

22. וכמו שביאר רבינו הכלל בזה לעיל בפרשת בראשית [ב' פי"א] עיי"ש.

23. פי', ש"ליש" הוא מכנויי האריה, עיין ישעיה ל' פ"ד: לביא וליש מהם. וע"ע משלי ל' פ"ל: ליש גבור בבהמה.